

Ο ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ δέ ANEY ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ μέν

Η τελεία γλωσσική και νοηματική δομή (κατασκευή) του λόγου επιτυγχάνεται με την προσήκουσα χρησιμοποίηση των δοκίμων γλωσσικών δομικών υλικών, τα οποία ευρίσκονται στο ακένωτο ταμείο λέξεων των διαλέκτων της αρχαίας Ελληνικής γλώσσας και ιδιαιτέρως της Αττικής.

Η ευφυΐα, η λεπτόνοια, η διαύγεια, το κάλλος και γενικώς η ικανότητα ερμηνείας και διατυπώσεως των ευγενεστέρων και υψηλοτέρων αισθημάτων, ιδεών και διανοημάτων υπήρξαν οι σημαντικότερες αρετές της αρχαίας Ελληνικής διανοήσεως, η οποία για να δυνηθεί να πυργώσει τα παγκοσμίου φήμης και αξίας ηρωικά, σεμνά, ιαμβικά, τραγικά, κωμικά, φιλοσοφικά και λοιπά ρήματα, εδημιούργησε το πλουσιότερο και λογικότερο γλωσσικό κατασκεύασμα των αιώνων, το περιεχόμενο του οποίου οι Γραμματικοί διήρσαν σε μέρη.

Έτσι διά της πλοκής ή συνθέσεως των διαφόρων μερών του λόγου και ειδών των λέξεων επιτυγχάνεται ο σκοπός, τον οποίον επιδιώκει ο τέλειος γραπτός ή προφορικός λόγος.

Ενα από τα μέρη του λόγου είναι και οι σύνδεσμοι, η συμβολή και η λειτουργικότητα των οποίων στην άρτια γλωσσική, συντακτική και νοηματική δομή του λόγου είναι μεγίστη. Πβ. *Σύνδεσμός ἐστι λέξις συνδέουσα διάνοιαν μετά τάξεως καί τό τῆς ἐρμηνείας κεχηνός δηλοῦσα*¹.

Η εκμάθηση της διανοίας και όχι μόνο των επών οδηγεί στην πλήρη κατανόηση ενός κειμένου και στην άρση πιθανών αποριών και προβλημάτων. Αυτό συνιστά ο Πλάτων στο παρακάτω απόσπασμα: ... *ἅμα δέ ἀναγκαῖον εἶναι ἐν τε ἄλλοις ποιηταῖς διατρίβειν πολλοῖς καί ἀγαθοῖς καί δῆ καί μάλιστα ἐν Ὀμήρῳ, τῷ ἀρίστῳ καί θειοτάτῳ τῶν ποιητῶν καί τήν τούτου διάνοιαν ἐκμανθάνειν, μή μόνον τά ἔπη, ζηλωτόν ἐστίν*².

Ένα χωρίο από τις Πράξεις των Αποστόλων με παρεκίνησε στη συγγραφή της παρούσης μελέτης, καθώς και μιας άλλης η οποία ακολουθεί. Το χωρίο είναι το εξής: *Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τήν πολιτείαν ταύτην ἐκτέσάμην· ὁ δὲ Παῦλος ἔφη· ἐγὼ δέ καί γεγέννημα*³.

Είναι γνωστόν, ότι ο υπό των μέν - δέ εκφερόμενος λόγος περιέχει αντίθεση, η οποία διαφέρει από τη διάζευξη. Η αντίθεση αντιτάσσει το ένα προς το άλλο, συγχρόνως δέ προσδιορίζει ένα από αυτά, ενώ η διάζευξη αρκείται στο ή τούτο ή εκείνο.

Το περί των μορίων μέν - δέ κεφάλαιον είναι ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια του Συντακτικού, επειδή τα μόρια αυτά είναι ίσως τα πλέον συνήθη και απαραίτητα στη δομή του τέλειου λόγου. Η παρουσία τους

στην κατασκευή του λόγου δεν εξυπηρετεί μόνο περιπτώσεις οξείας αντιθέσεως και εναντιώσεως ή και απλής διαφωνίας, αλλά θεραπεύει και άλλες έννοιες, η εξέταση των οποίων δεν έχει σχέση με το περιεχόμενο της συγκεκριμένης μελέτης.

Κανονικώς η παρουσία του ενός προϋποθέτει και την παρουσία του άλλου μορίου. Αυτό όμως δεν σημαίνει, ότι στην πλοκή του λόγου έχουν πάντοτε σταθερή θέση, η οποία συνήθως είναι αμέσως μετά τη λέξη στην οποία αναφέρεται η αντίθεση. Παρατηρούνται όμως και πολλές περιπτώσεις, κατά τις οποίες όχι μόνο ευρίσκονται σε διαφορετικές θέσεις, αλλά τότε παραλείπεται το *μέν* τότε το *δέ*.

Τόσο στον πεζό όσο και στον ποιητικό λόγο άλλοτε τίθεται ο *μέν* άνευ παρακολουθούντος *δέ*, άλλοτε τίθεται ο *δέ* άνευ προηγούμενου *μέν*. Παραθέτω χωρίς ανάπτυξη και παραδείγματα τις περιπτώσεις παραλείψεως των *μέν* - *δέ* και θα περιορισθώ μόνο σε εκείνον τον συντακτικό κανόνα, ο οποίος έχει σχέση με το θέμα της Εργασίας.

Α'. Τίθεται ο *μέν* άνευ παρακολουθούντος *δέ* επί πολλών περιστάσεων.

- α'. "Όταν, διακοπτομένου του λόγου, λείπη τό δεύτερον κῶλον ὅπερ ἔπρεπε νά ἔχη τόν *δέ*.
- β'. "Όταν ὡσαύτως λείπη τό δεύτερον κῶλον, ἀλλ' εὐκόλως ἐννοῆται ἐκ τοῦ προηγούμενου.
- γ'. Τίθεται ὁ ἀντιθετικός *μέν* άνευ τοῦ *δέ*, ὅταν, μακροτέρου τοῦ λόγου παρεμπεσόντος, διδῆται ἄλλη μετέπειτα πλοκή καί γεννᾶται ἀνακολουθία.
- δ'. "Όταν, τοῦ πρώτου κῶλου ἐκφερομένου διὰ τοῦ πρώτον *μέν*, τῶς *μέν*, τό δεύτερον ἐκφέρεται διὰ τῶν ἔπειτα, εἴτα, κ.λπ. ἅπερ ἀναπληροῦσι τόν *δέ*.
- ε'. "Όταν τό δεύτερον κῶλον ἐκφέρεται διὰ τῶν δυνατωτέρων ἀντιθετικῶν μὴν, γέ μὴν, *μέν* τοι κ.λπ.

Β'. Τίθεται ὁ *δέ* άνευ προηγούμενου *μέν*.

- α'. 'Επί τοιούτων ἀντιθέσεων, ἐν αἷς εὐκόλως ἐκ τοῦ δευτέρου παραλαμβάνεται.
- β'. "Όταν ὁλόκληρον τό πρώτον παραλαμβάνηται ἐκ τοῦ δευτέρου.
- γ'. "Όταν τό προηγούμενον κῶλον δέν εἶναι κατά πᾶσαν τήν ἀντιθετικήν ἀκριβολογίαν ἐκφερόμενον.
- δ'. "Όταν ἡ συνάφεια μεταξύ τοῦ πρώτου καί δευτέρου κῶλου δέν εἶναι πολύ στενή.
- ε'. "Όταν τό δεύτερον κῶλον, πολύ ὄν βαρύτερον καί σημαντικώτερον τοῦ πρώτου, ἔλκη τήν προσοχήν περισσότερον, παραμελουμένης τῆς πρὸς τό πρώτον συναφείας⁴.

Η τελευταία (Β', ε') περίπτωση αιτιολογεί το φαινόμενο, το οποίο πα-

ρατηρείται στο αποστολικό απόσπασμα. Σ' αυτό σαφώς αναφέρονται δύο τρόποι αποκτήσεως της πολιτείας. Ο πρώτος περιέχεται στην πρόταση *ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἔκτησάμην*, και ο δεύτερος στην πρόταση *ἐγὼ δέ καί γεγέννημαι*. Οι δύο αυτές προτάσεις δηλώνουν, ότι η ιδιότητα του πολίτου ήταν δυνατό να αποκτηθεί είτε κατά τη γέννηση είτε μεταγενεστέρως με διαφόρους τρόπους, και στη συγκεκριμένη περίπτωση του χιλιάρχου με τα χρήματα. Πβ. *καί γάρ τά χρήματα κεφάλαια καλεῖται*⁵.

Εκείνο το οποίο πρέπει ιδιαίτέρως να τονιστεί, είναι η εξαιρετική σημασία, την οποία προσδίδει στη δεύτερη πρόταση η παρουσία των λέξεων *δέ* και *καί*. Και οι δύο αυτές λέξεις ευρίσκονται στην πρόταση, η οποία αποτελεί την απάντηση του Παύλου στον ισχυρισμό του χιλιάρχου, ότι απέκτησε την πολιτεία *διὰ τῆς καταβολῆς πολλοῦ κεφαλαίου*. Ο ακριβολόγος και άριστος γνώστης της Ελληνικής γλώσσας ιερὸς Λουκάς χρησιμοποιεῖ δύο φορές το με αντιθετική σημασία μόριο *δέ*, *ὁ δέ Παῦλος... ἐγὼ δέ καί γεγέννημαι*, για να δηλώσει αλλά και να εξάρει συγχρόνως τον αδιάβλητον τρόπον αποκτήσεως υπό του Παύλου της ιδιότητος του ρωμαίου πολίτου.

Συμφώνως λοιπόν προς τον ανωτέρω κανόνα του Συντακτικού είναι αναμφισβητήτως πολύ βαρύτερο και σημαντικότερο το *δεύτερο* από το *πρώτο* κώλον, επειδή στον όχι και τόσο άμεμπτο τρόπον αποκτήσεως της πολιτείας υπό του χιλιάρχου διὰ της εξαγοράς, ο Παῦλος αντιπαράθετε τη γέννηση.

Νομίζω ότι και η παρουσία του *καί* στην ίδια πρόταση δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητη. Ο προσδιορισμός της θέσεως και κυρίως της σημασίας των λέξεων στη δομή του λόγου συμβάλλει στην πληρέστερη κατανόηση της εννοίας του κειμένου. Άλλωστε αυτό είναι και το πρώτιστον παντός φιλολόγου καθήκον.

Η σημασία του *καί* στη συγκεκριμένη πρόταση δεν είναι συμπλεκτική αλλά σαφώς επιδοτική, προσθετική. Ο σύνδεσμος *καί* έχει την έννοια εκ του *ελάσσονος* εις το *μείζον*⁶. Και μείζων προϋπόθεση για την απόκτηση της πολιτείας είναι η γέννηση από την εξαγορά⁷.

Η παρουσία του *δέ* στην αρχή διασωθέντων λυρικών - ελεγειακών κυρίως αποσπασμάτων χωρίς την αντίστοιχη του *μέν* οδήγησε πολλούς να υποστηρίξουν την άποψη περί υπάρξεως προηγούμενου αλλά απολεσθέντος κειμένου με το μόριον *μέν*. Π.χ.

- α) *Εἰμί δ' ἐγὼ θεράπων μὲν Ἐνυαλίῳ ἄνακτος
καί Μουσᾶων ἐρατὸν δῶρον ἐπιστάμενος*⁸.

Ο καθηγητής Α. Σκιαδᾶς γράφει: «Η δομή του αποσπάσματος με τις πρώτες λέξεις του στίχου Ι δείχνει, ότι είχε προηγηθῇ ένα τουλάχιστον δίστιχο, που άρχιζε με το «μέν». Αυτή η άποψη — από πολλούς σήμερα αποδεκτή — υποστηρίχτηκε επίμονα και με αξιοπρόσεκτη ε-

πιχειρηματολογία από τον R. Harder⁹».

Στο χωρίο των Πράξεων περιέχεται ο διάλογος (λόγος-αντίλογος) δύο προσώπων. Υπάρχει δηλαδή ολοκληρωμένος αντιθετικός λόγος. Παρά ταύτα παρατηρούμε, ότι δεν υπάρχει το μόριο *μέν*. Αν το αντιθετικό περιεχόμενο του συγκεκριμένου λόγου καθιστούσε αναγκαία τη χρησιμοποίηση και των δύο μορίων *μέν* - *δέ*, τότε ο Ελληνιστής συγγραφέας των Πράξεων έπρεπε να έγραφε: *εγώ (μέν) πολλοῦ κεφαλαίου... εγώ δέ καί γεγέννημαι*. Όμως επειδή ο ιερός Λουκάς ήθελε να εξάρει τον αδιάβλητον τρόπον, κατά τον οποίον ο Παύλος απέκτησε την πολιτείαν, παραλείπει το μόριον *μέν* από το πρώτο κώνον, και χρησιμοποιεί το *δέ* στο δεύτερο, επειδή αυτό *έλκει τήν προσοχήν περισσότερον, παραμελουμένης τής πρός τό πρώτον συναφείας*.

Στο απόσπασμα του Αρχιλόχου λείπει ο αντίλογος. Οι υποστηρίζοντες την άποψη, ότι η παρουσία του *δέ* στη συγκεκριμένη θέση προϋποθέτει προηγούμενο *μέν*, άρα το κείμενο που το περιείχε έχει απολεσθεί, δεν έλαβαν, κατά τη γνώμη μου, υπ' όψη τους το σχετικό κανόνα του Συντακτικού, αλλά και ένα σημαντικότερο στοιχείο. Το στοιχείο αυτό είναι ο *χαρακτήρας* της λυρικής ποιήσεως.

Η Λυρική ποίηση είναι ποίηση υποκειμενική. Δεν περιγράφει αντικειμενικές και απαθώς λόγους και πράξεις των δρώντων προσώπων (όπως π.χ. το Έπος), όπου μεταξύ των άλλων γνωρισμάτων της διηγήσεως υπάρχουν και περιπτώσεις αντιθέσεων, αντιφάσεων και διαφωνιών, στις οποίες η παρουσία των *μέν* - *δέ* θεωρείται συνήθως απαραίτητη, αλλ' εκφράζει ιδέες, συναισθήματα, διαθέσεις, προσδοκίες, νουθεσίες, προτροπές και πόθους, που πηγάζουν από τον εσωτερικό κόσμο του ποιητού, άσχετα αν μερικές φορές δέχεται τα ερεθίσματα από τον εξωτερικό κόσμο. Είναι επομένως η Λυρική ποίηση γνήσια εικόνα του υποκειμένου, αφού οι διαμορφωμένες ιδέες των δημιουργημάτων της είναι έμφυτοι, και δεν εισήλθαν στον ποιητή εκ της παρατηρήσεως του πλήρους αντιθέσεων και ανισοτήτων εξωτερικού κόσμου, πράγμα που συμβαίνει στην περιγραφικού χαρακτήρος επική ποίηση.

Ο Αρχίλοχος αλλά και οι άλλοι εκπρόσωποι της Λυρικής ποιήσεως εκφράζουν κυρίως προσωπικά βιώματα και συναισθήματα, και δεν συντρέχει κανένας ουσιώδης λόγος αντιπαράθεσεως. Ο Αρχίλοχος με το απόσπασμα

*Είμ' ὃ' ἐγὼ θεράπων μὲν Ἐνυαλίῳ ἄνακτος
καί Μουσᾶν ἐρατόν δῶρον ἐπιστάμενος*

αυτοσυστήνεται στο ευρύτερο κοινό της εποχής του. Αποτελεί δηλαδή το περιεχόμενο του αποσπάσματος του «επαγγελματική ταυτότητα» του ποιητού. Και οφείλω να ομολογήσω, ότι μου προξε-

νεί εντύπωση, πώς είναι δυνατό να διατυπωθεί η γνώμη και να «υιοθετηθῇ υπό πλειόνων», ότι ο Αρχίλοχος όταν δήλωνε τα στοιχεία εκείνα, τα οποία συνιστούν την προσωπικότητά του (πολεμιστής - ποιητής), ήταν συγχρόνως υποχρεωμένος να αντιπαράθεσει αυτά προς τα πιθανόν άσχετα ή σχετικά στοιχεία κάποιου άλλου, και μάλιστα πριν από τα ιδικά του. Αυτόν τον τρόπον ούτε η σύγχρονη αλλά ούτε η παλαιά πρακτική συγχωρεί.

Αλλά κι αν ακόμη δεχθούμε ως πιθανή τη γνώμη αυτών, οι οποίοι υποστηρίζουν προϋπάρξαν αλλά απολεσθέν κείμενο, είναι βέβαιο, ότι σύμφωνα με όσα μέχρι τώρα είπαμε τεκμηριωμένα συντακτικώς και εννοιολογικώς, δεν πρέπει στο «απολεσθέν» κείμενο να υπήρχε το *μέν*.

Πιο συγκεκριμένα. Για τον ποιητή ο λόγος εκείνος ο οποίος αναφέρεται στην προσωπικότητά του έχει μεγαλύτερη αξία. Και ο λόγος αυτός είναι ο *σωζόμενος*. Και ως «*δεύτερος*» κατά την γνώμη των ανωτέρω είναι βαρύτερος και σημαντικότερος του «*πρώτου*», δηλ. του απολεσθέντος, και γι' αυτό ενισχύεται από τον γνωρίζοντα την λειτουργικότητα των μορίων της αρχαίας ελληνικής γλώσσας Αρχίλοχον με το *δέ*. Συνεπώς δεν είναι απαραίτητο να υπήρξε *πρώτος λόγος*, αφού ο *μέν* ο οποίος προϋποθέτει την ύπαρξή του δεν κρίνεται αναγκαίος. Και σύμφωνα με τον συντακτικό κανόνα, τον οποίον ανέφερα, το δεύτερον κατά τη γνώμη των δεχομένων «*πρώτον*» κώλον έλκει περισσότερον την προσοχήν και το σημαντικότερο παραμελουμένης τῆς πρὸς τό πρώτον συναφείας. Νομίζω ότι η σαφήνεια του νοήματος της τελευταίας φράσεως του κανόνος του Συντακτικού δεν συγχωρεί τέτοιου είδους υποθέσεις.

πθ. τέθνηκεν, ἀνδρὸς οὐδενός, θεοῦ δ' ὕπο, (Σοφ. Φιλ. 334).

Ο πλήρης αντιθετικός λόγος έπρεπε να ήταν,

τέθνηκεν, ἀνδρὸς (μέν) οὐδενός, θεοῦ δ' ὕπο.

Επειδή όμως ο ομιλῶν ήθελε να τονίσει, ότι ο φόνος του Αχιλλέως ήταν αποτέλεσμα θεϊκής ενεργείας και όχι ανθρώπινης ευστοχίας, γι' αυτό παραλείπει το *μέν* και χρησιμοποιεί το *δέ* στο κώλον που έλκει την προσοχή περισσότερο.

Υπάρχει όμως και ένας άλλος εξίσου σημαντικός λόγος, ο οποίος είναι δυνατόν να βοηθήσει στην αντίκρουση της γνώμης των δεχομένων προϋπάρξαν αλλά απολεσθέν κείμενο. Ο λόγος αυτός ερείδεται στη σημασία των λέξεων *μέν* - *δέ* που είχαν στις αρχαίες διαλέκτους. Η επικρατέστερη γλώσσα της Ελεγκείας είναι η Ιωνική. Επειδή χρησιμοποιεί το μέτρο και τη γλώσσα του Έπους, γι' αυτό θεωρείται το αρχαιότερο είδος της Λυρικής ποιήσεως.

Στην Ιωνική διάλεκτο τα αντιθετικά μόρια *μέν* - *δέ* δεν έχουν τη σημασία που έχουν στην Αττική, *ἀφοῦ ὁ σύνδεσμος μέν κλίνει πρὸς*

*τήν σημασίαν τοῦ μῆν, οὕτως ἐνταῦθα ὁ δέ κλίνει πρὸς τήν σημασίαν τοῦ δῆ, καί ἐίναι ἰωνική μάλλον ἢ ἄττική ἢ τοιαύτη χρῆσις*¹⁰.

Επομένως και με την ιωνική σημασία του *δέ* δεν αντιτίθεται ο σωζόμενος λόγος σε προηγούμενο, αλλά διαθεβαίνει, ότι ὄντως, αληθώς, πράγματι ο Αρχίλοχος είναι *θεράπων τοῦ Ἐνυαλίοιο ἀνακτος*, δηλ. πολεμιστής, και *ἐπιστάμενος τό ἐρατόν δῶρον τῶν Μουσῶν*, δηλ. ποιητής. Και η περίπτωση αυτή δεν δικαιολογεί την περιπέτεια αναζητήσεως απολεσθέντος κειμένου, αλλά θα πρέπει να δεχθούμε, ότι αυτό που σώζεται είναι το αρχικό.

β) *Τίς δέ θίος, τί δέ τερπνόν ἄτερ χρυσης Ἀφροδίτης τεθναίνῃ, ὅτε μοι μηκέτι ταῦτα μέλοι*¹¹.

Και για το απόσπασμα αυτό του ελεγειακού ποιητού Μιμνέρμου ο καθηγητής Α. Σκιαδάς γράφει: «Η θέση και η ισχύς του *δέ* υποδηλώνουν, ότι η ελεγεία δεν πρέπει να άρχιζε με το στίχο αυτό, αλλά ότι είχε προηγηθή τουλάχιστον ένα δίστιχο»¹². Επαναλαμβάνεται η γνωστή περί προηγούμενου αλλά απολεσθέντος κειμένου άποψη, την οποία υποστηρίζει αποκλειστικά η *θέση* και η *ισχύς* του *δέ*. Νομίζω ότι και του συγκεκριμένου ελεγείου δεν είναι απαραίτητο να προηγείτο άλλο. Η θέση και η ισχύς του *δέ* δεν υποδηλώνουν οπωσδήποτε προηγούμενο κείμενο, προς το οποίο να αντιτίθεται το σωζόμενο. Ικανοποιητική απάντηση στην ανωτέρω εκφρασθείσα γνωστήν πλέον άποψη δίδουν δύο επίσης γνωστοί σπουδαίοι λόγοι.

Ο πρώτος είναι γνωστός και τυπικός. Ερείδεται ή στον κανόνα του Συντακτικού, ο οποίος επιτρέπει να τεθεί ο *δέ* άνευ προηγούμενου *μέν*, ή στη σημασία την οποία είχε ο *δέ* στη γλώσσα της Ελεγείας.

Ο δεύτερος λόγος είναι ουσιώδης. Πηγάζει από το περιεχόμενο του συγκεκριμένου ποιήματος καθώς και από τη σχετική διάνοια άλλων σωζομένων αποσπασμάτων του ποιητού, τα οποία κατά τρόπο σαφή και κατηγορηματικό εκφράζουν τους πόθους του και τα ιδανικά του.

Ο Μίμνερμος αγαπά ιδιαίτέρως τις χαρές και τις απολαύσεις, οι οποίες, όπως ομολογεί στα έργα του, δίδουν νόημα και περιεχόμενο στη ζωή του ανθρώπου. Γι' αυτό *αὐτίκα δῆ τεθνάει βέλτιον ἢ βίος*¹³, αν με την επέλευση του *ἀργαλέου γήρατος*, η οποία σηματοδοτεί το τέλος της ὥρης (νεότητος), δεν δύναται ο άνθρωπος πλέον να απολαμβάνει τα δώρα της *χρυσῆς Ἀφροδίτης*. Αλλά και στο απόσπασμα,

*Αἶ γάρ ἄτερ νοῦσων τε καί ἀργαλέων μελιδωνέων
ἐξηκονταέτη μοῖρα κίχοι θανάτου*¹⁴,

παρατηρούμε, ότι ο ποιητής προτιμά τον θάνατο από τη ζωή με αρρώστιες, βάσανα και στερήσεις.

Ο φιλήδονος ποιητής αισθανόμενος *τά ἄνθη τῆς ἡβης* να γίνονται

ἀρπαλέα και την παρουσία *τῶν μελαίνων κηρῶν*, οι οποίες κρατούν το τέλος *τοῦ ἀργαλέου γήρατος καὶ τοῦ θανάτου*, εκβάλλει κραυγὴν ἀπελπισίας. Ο τρυφηλὸς ποιητὴς ομιλεῖ ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας του, πθ. *ἐκ γάρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τό στόμα λαλεῖ*. Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ ἐκβάλλει ἀγαθά, καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ ἐκβάλλει *πονηρά*¹⁵. Καὶ ὁ πλήρης μαλθακότητος καὶ τρυφῆς ποιητὴς ἐκ τοῦ σχετικού περιεχομένου τῆς καρδίας του γράφει τις ἐλεγείες του, τονίζοντας ἰδιαιτέρως ὅ,τι τον ἐκφράζει ἢ τον ἀπασχολεῖ περισσότερο. Καὶ ἡ πλουσιότατη ἐλληνικὴ γλῶσσα του παρέσχε ὅλα τα μέσα.

Τίς δέ βίος, τί δέ τερπνόν... Με τὴ φράση *τίς δέ βίος* ἐννοεῖ τὴν ἡλικίαν ἐκείνην κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐπέλευση τοῦ γήρατος καθιστᾷ *τά ἀνθη τῆς ἡθῆς ἀρπαλέα*, ἐνῶ με τὴ φράση *τί δέ τερπνόν...* ἐννοεῖ τὸν ἔρωτα καὶ γενικῶς τις ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς, τις ὁποῖες τὸ γῆρας κάνει «ἄπιαστο ὄνειρο».

Τι θα ἦταν λοιπὸν πιθανόν νὰ προέτασσε τοῦ στίχου αὐτοῦ ὁ ποιητὴς, τὸ ὁποῖο θα ἦταν δυνατό νὰ ἐκληφθεῖ ἀφ' ἐνὸς μὲν ὡς ἀπάντησι στὴν ἐκφραση ἀπογνώσεως, *Τίς δέ βίος*, ... ἀφ' ἐτέρου δὲ θὰ χρησίμευε γιὰ τὴ σύνθεσι ἀντιθετικοῦ λόγου; Εκείνο τὸ ὁποῖο κατὰ τὴ γνώμη μου θὰ ἠδύνατο μετὰ θεβαιότητος νὰ προτάξει ὡς ἀντίθεσι στὸ περιεχόμενο τοῦ σωζομένου στίχου εἶναι τὸ γῆρας καὶ ὁ θάνατος. Τὸ γῆρας τὸ ὁποῖο καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον *αἰσχρὸν ὁμῶς καὶ κακόν* καὶ θεωρεῖται θάνατος προ τοῦ θανάτου καὶ διαζύγιο ἀπὸ τὴ χρυσή Αφροδίτη. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐκφράζει ἡ Εὐκτικὴ τεθναίην τοῦ δευτέρου στίχου. Παρατηροῦμε δηλαδὴ, ὅτι ὁ λόγος ὁ ὁποῖος λογικῶς θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει τὴν ἀντίθεσι πρὸς τὴ ζωὴ καὶ τις ἀπολαύσεις ἐπεταί.

*Τίς δέ βίος, τί δέ τερπνόν...
τεθναίην ὅτε μοι μῆκέτι ταῦτα μέλοι.*

Ὅταν δηλαδὴ δὲν τὸν συγκινοῦν πλέον τὰ χρυσὰ δῶρα τῆς Αφροδίτης, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει στὸν ἔχοντα θέσι ἐπεξηγήσεως ἐπὶ-
μένο στίχο:

κρυταδίῃ φιλότῃ καὶ μείλιχα δῶρα καὶ εὐνή.

Ἡ πρότασι ἡ ὁποία ἔχει τὸ *δέ* εἶναι νοηματικῶς βαρύτερη καὶ σημαντικότερη καὶ ἔλκει τὴν προσοχὴ περισσότερο. Συνεπῶς ἡ θέσι καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ *δέ* δὲν υποδηλώνει προϋπάρξαν κείμενο, ἀλλὰ δηλώνει σαφῶς τὴ σπουδαιότητα καὶ τὴ βαρύτητα τοῦ περιεχομένου τοῦ στίχου στὸν ὁποῖο ἀπαντᾷ.

- γ) *Ἡμεῖς δ', οἳά τε φύλλα φύει πολυάνθεμος ὥρη ἔαρος...
τοῖς ἵκελοι πῆχυιον ἐπὶ χρόνον ἄνθεσιν ἡθῆς
τερπόμεθα*¹⁶,...

Καὶ τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ δὲν κατόρθωσε νὰ ἀποφύγει τὸν ἀποκε-

φαλισμό. Αυτό ομολογεί η σχετική παρατήρηση. «Πιθανότατα έχουν προηγηθῇ στίχοι, όπου γινόταν λόγος για τους θεούς, που ζουν σε μόνιμη ευδαιμονία και νεότητητα. Έτσι με το *ἡμεῖς δ'*, εισάγεται η αντίθεση»¹⁷.

Στο σημείο αυτό θα διατυπώσω μία εύλογη απορία. Πώς εξηγείται η απώλεια αρχικού κειμένου και μάλιστα προηγούμενου πολλών σωζομένων ελεγειακών αποσπασμάτων, τα οποία έχουν στον πρώτο στίχο το *δέ*; Εγώ δεν δύναμαι να δώσω ικανοποιητική απάντηση, επειδή δεν μπορώ να φανταστώ, ότι υπήρξε κάποιος εκδικητικός δαίμων, «κυνηγός κεφαλών».

Νομίζω ότι και στο συγκεκριμένο ελεγείο ισχύουν όσα ανέφερα για τα προηγούμενα. Εκείνο το οποίο θέλει να τονίσει ο ποιητής, για να αιτιολογήσει αυτά τα οποία θα αναπτύξει στη συνέχεια, είναι η παρομοίωση της γενιάς των ανθρώπων με τη «γενιά» των φύλλων, τα οποία *φύει ἢ πολυάνθεμος ὥρη ἔαρος*. Ο στίχος *ἡμεῖς δ'*,... δεν είναι ιδέα του Μίμνερμου, αλλά δάνειο από τον πνευματικό Ομηρικό Ωκεανό, πθ. *οἷη περ φύλλων γενεή τοιή δέ καί ἄνδρῶν*¹⁸.

Και είναι εύλογον να προταχθεῖ μία τόσο σημαντική για την εποχή εκείνη ιδέα του θείου αοιδού, το Έργο του οποίου ήταν η «Αγία Γραφή» του Εθνικού Κόσμου και πηγή *γέμουσα δέ μυρίων ὧν ἂν τις εἴποι καλῶν, φιλοσοφίας, ῥητορείας, στρατηγικῆς εὐτεχνίας, διδασκαλίας τῆς περὶ ἠθικῶν ἀρετῶν, τεχνῶν ὅλως παντοίων καί ἐπιστημῶν*¹⁹...

Το φαινόμενο της προτάξεως κάποιας σημαντικής και ευρύτερα γνωστής ρήσεως, όπως π.χ. στο συγκεκριμένο απόσπασμα, αλλά και σχετικής γενικώς με το περιεχόμενο ακολουθούντων λόγων πανηγυρικών, επετειακών και κηρυγμάτων ήταν και είναι όχι απλώς σύνηθες, αλλά τολμώ να πω, ότι αποτελεί τον κανόνα²⁰.

Αλλά και στην εικασία ότι στους απολεσθέντες στίχους «γινόταν λόγος για τους θεούς, που ζουν σε μόνιμη ευδαιμονία και νεότητητα έχω να απαντήσω τα εξής:

α) Θεωρώ την εικασία αυτή κάπως «παρাত্রηγμένη», εκτός κι αν πρόκειται αποδεδειγμένως περί λίαν ευσεβούς και θρησκολήπτου ποιητού. Κάτι τέτοιο όμως από τα σωζόμενα αποσπάσματά του δεν είναι εμφανές. Μάλλον το αντίθετο συμβαίνει, αφού ο Μίμνερμος εμφανίζεται ως οπαδός υλικών απολαύσεων (ευδαιμονιστής), ή πρόδρομος του Επικουρείου δόγματος *«ἡδέως καί εὐδαιμόνως ζῆν»*.

β) Οι περί θεῶν και αρχῆς των ὄντων μυθικές ή και μεταγενέστερες της Εποχῆς του μύθου παραδόσεις δεν δικαιώνουν τη δοξασία «περί μονίμου εὐδαιμονίας καί νεότητος τῶν θεῶν». Πιστεύω ότι ο Μίμνερμος εγνώριζε τις παραδόσεις αυτές, οι οποίες στην εποχή του δεν ήταν μόνο προφορικές αλλά και γραπτές²¹.

Πώς ήταν δυνατό να υπήρχε στην Κοινωνία των αθανάτων μόνιμη ευδαιμονία, όταν οι «κάτοικοι» αυτής ως δημιουργήματα της φαντασίας, του φόβου και της ανάγκης είχαν τα ίδια κοινά γνωρίσματα και αδυναμίες με τους δημιουργούς τους; Τα αντικείμενα του θρησκεύειν δεν απεκαλύφθησαν από κάποια υπερτάτη αρχή, δεν είχαν αντικειμενική υπόσταση, αλλ' εξεπορεύθησαν εκ του ηθικού συνειδότος του «κακά φύσιν ζώντος ανθρώπου», ήταν δηλαδή δημιουργήματα ανθρώπινης συμπεριφοράς, η οποία απέβλεπε κυρίως στη θεραπεία των αναγκών του καθ' ημέραν βίου «θεοί άνθρωποφυεῖς». βλ. Ηροδ. Α' 131.

Πβ. *Πρόδικος δέ ὁ Κεῖος ἥλιον, φησί, καί σελήνην καί ποταμούς καί κρήνας καί καθόλου πάντα τὰ ὠφελοῦντα τόν βίον ἡμῶν οἱ παλαιοὶ θεοὺς ἐνόμισαν διὰ τήν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν, καθάπερ Αἰγύπτιοι τόν Νεῖλον, καί διὰ τοῦτο τόν μέν ἄρτον Δήμητρα νομισθῆναι, τόν δέ οἶνον Διόνυσον, τό δέ ὕδωρ Ποσειδῶνα, τό δέ πῦρ Ἥφαιστον καί ἤδη τῶν ἐύχρηστούντων ἕκαστον*²². Πβ. Ηροδ. Α' 131.

Πολλές μυθικές παραλλαγές διηγούνται περί γεννήσεως όλων των θεῶν, και είναι γνωστόν, ότι η γέννηση περιέχει το στοιχείο της φθοράς και του θανάτου, περί ερώτων, περί γάμων²³, περί απιστίας, μοιχείας²⁴, ερίδων, συνωμοσιών, φιλονικιών, μαχών, ευνοιών, εκδικήσεων, κλοπών²⁵, απατών, συμποσιών και πολλών άλλων θετικών ή αρνητικών ανθρωπίνων γνωρισμάτων, τα οποία δεν δικαιολογούν μόνιμη ευδαιμονία και νεότητα.

Ενδεικτικῶς αναφέρω ελάχιστα παραδείγματα:

α) Την αιματηρή επίθεση του Κρόνου εναντίον του πατρός του Ουρανού και μάλιστα με τη βοήθεια της μητρός του Γαίας. Η επίθεση είχε ως συνέπεια τον ακρωτηριασμό των γεννητικών οργάνων του Ουρανού²⁶.

β) Τη συμπεριφορά του Κρόνου έναντι των παιδιών του²⁷, η οποία δεν διαφέρει από τη συμπεριφορά θνητών ηγεμόνων, οι οποίοι στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν τα προνόμια της εξουσίας, διέπραξαν τα φρικτότερα εγκλήματα ακόμη και σε πρόσωπα συγγενικά.

γ) Την ήττα του Κρόνου από τον υιόν του Δία και την καταδίκη του σε αιώνια αιχμαλωσία στα έσχατα βάθη της γης (Τάρταρο), και την ταυτόχρονη απελευθέρωση των αδελφών του και των αδελφών του πατρός του. Απορία. Πώς συμβιβάζονται μόνιμη ευδαιμονία και αιώνια δεσμά;

δ) Την εξαπάτηση του Κρόνου από τη θυγατέρα του Έρα, η οποία στην προσπάθειά της να προστατεύσει τον αδελφό της Δία από τις θεοφάγες διαθέσεις του πατρός, έδωσε σ' αυτόν αντί του νεογεννήτου Διός μία πέτρα τυλιγμένη σε σπάργανα, την οποία και καταβρόχθισε. Αυτό έγινε με τη συνδρομή της μητρός Ρέας. Όταν αυτά

συνέβαιναν σε μία θεϊκή οικογένεια, για ποια μόνιμη ευδαιμονία μπορούμε να κάνουμε λόγο μεταξύ των διαφόρων γενεών των θεών;

ε) Την απόπειρα αιχμαλωσίας του Διός από την Ήρα, τον Ποσειδώνα και την Αθηνά. Πθ.

*ὁππότε μιν ξυνδῆσαι Ὀλύμπιοι ἤθελον ἄλλοι
“Ἥρη τ’ ἡδὲ Ποσειδῶν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη”²⁸.*

Η απόπειρα δεν πραγματοποιήθηκε, επειδή ματαίωσε τα σχέδιά τους η παρουσία του Εκατόγχειρος Βριάρεω.

στ) Τον δεκάχρονο πόλεμο μεταξύ των παιδιών της Ρέας και του Κρόνου και των Τιτάνων από το ένα μέρος (παλαιοί θεοί), και του Διός και των αδελφών του από το άλλο²⁹. Οι ηττημένοι δέθηκαν και ρίχτηκαν στα Τάρταρα σε αιώνια αιχμαλωσία.

ζ) Τον τραυματισμό θεών υπό θνητών, π.χ. τον τραυματισμό της Αφροδίτης και του Άρεως από τον Διομήδη³⁰.

η) Τη συζυγική απιστία της Αφροδίτης, η οποία απάτησε τον σύζυγό της Ήφαιστο με τον Άρη³¹. Επίσης τους έρωτες του Διός με θνητές κι αθάνατες, και της Αφροδίτης με το βοσκό Αγχίση.

θ) Θεϊκούς συζυγικούς καυγάδες³² και πολλά άλλα παραδιδόμενα στα έργα των ποιητών εκείνων, δηλαδή Ομήρου και Ησιόδου, οι οποίοι κατά τον Ηρόδοτο *«Οὔτοι δ’ εἰσι οἱ ποιήσαντες θεογονίην Ἑλλῆσι καὶ τοῖς θεοῖσι τὰς ἐπωνυμίας δόντες καὶ τιμὰς τε καὶ τέχνας διελόντες καὶ εἶδεα αὐτῶν σημήναντες»*³³.

ι) τον θεϊκό φθόνο πθ. *τόν φθόνον δέ πρόσκυσον* (Σοφ. Φιλ. 776). Ο φθόνος (ζήλεια για τα αγαθά, την ευτυχία των άλλων) ήταν και εξακολουθεί και στην εποχή μας να είναι ένα από τα χειρότερα μειονεκτήματα του ανθρώπου. Όμως κατά την πίστη των Αρχαίων Ελλήνων ήταν και θεϊκό μειονέκτημα. Πίστευαν ότι το θεῖον φθονερόν. Γι’ αυτό όταν ευρίσκοντο σε κατάσταση ευτυχίας, για να αποτρέψουν τις δυσμενείς συνέπειες του θεϊκού φθόνου εξευμένιζαν τους θεούς με λατρευτικές και άλλες σχετικές εκδηλώσεις.

Αυτό το νόημα έχει η φράση του Φιλοκτήτη *τόν φθόνον δέ πρόσκυσον* προς τον ευρισκόμενο σε μεγάλη ευτυχία Νεοπτόλεμο, για την προς αυτόν έστω και πρόσκαιρη παράδοση των ενδόξων και φημισμένων όπλων του Ηρακλέους, τα οποία έγιναν αιτία συμφοράς και στον μέχρι και τη στιγμή εκείνη κάτοχό τους.

Αλλά ούτε και η περί μόνιμου νεότητας των θεών άποψη είναι ορθή, αφού υπήρξαν γενεές και ηλικίες θεών, όπως ο Φόρκυς, ο Κρόνος, η Ρέα αρχαιότατα παιδιά του Ουρανού και της Τηθύος, ή οι γέροντες θεοί (άλιοι γέροντες), ή γερόντισσες θεές κ.ά.³⁴. Πώς εννοείται επίσης μόνιμος νεότητα, όταν ο Κρόνος και ο Ζεύς εκπροσωπούσαν δύο ξεχωριστές περιόδους; Αυτό σημαίνει ότι το τέλος μιας περιόδου ταυτίζεται με το τέλος του θεού. Επίσης υπάρχουν

πολλές διηγήσεις για τη γέννηση, τα παιδικά χρόνια, την ανατροφή κ.λπ. του «θείου θρέφους», δηλ. του Διός.

Ακόμη ο Ποσειδών ομιλεί περί ενδεχομένου θανάτου του Διός,

.....ἦν γάρ ἀποθάνῃ

ὁ Ζεὺς παραδούς τούτοις τὴν τυραννίδα³⁵.

Εγώ θεωρώ τη θεϊκή ευδαιμονία παρόμοια με τη διαβίωση των πλουσίων παντός τόπου και πάσης εποχής. Τον βίον αυτόν περιγράφει ο Αριστοφάνης στην Κωμωδία Ὀρνίθες.

Ἦν οὖν ἡμᾶς νομίσητε θεούς,

ἔξετε χρῆσθαι μάντεσι Μούσαις

.....δῶσομεν ὑμῖν

αὐτοῖς, παισὶν, παῖδων παισίν,

πλουθυγείαν, εὐδαιμονίαν, βίον, εἰρήνην,

νεότητα, γέλωτα, χορούς, θαλίαις

γάλα τ' ὀρνίθων³⁶.

Η αποκορύφωση όμως της αμφισβήτησεως, διαπομπεύσεως και διακωμώδησεως της αιωνίας μακαριότητος και ευδαιμονίας καθώς και πολλών άλλων ιδιοτήτων των αθανάτων απαντά σε πολλούς διαλόγους του Λουκιανού. Αξιοσημείωτον είναι, ότι τα υπό του Λουκιανού καταμαρτυρούμενα προέρχονται από την προϋπάρξασα σχετική με τη θρησκεία και τους θεούς Γραμματεία. Πθ. *ἡ γάρ οὐ ταῦτα σεμνολογοῦσιν οἱ ποιηταὶ περὶ τῶν θεῶν καὶ πολὺ τούτων ἰερώτερα περὶ τε Ἥφαιστου καὶ Προμηθεὺς καὶ Κρόνου καὶ Ρέας καὶ σχεδὸν ὅλης τῆς Διὸς οἰκίας, καὶ ταῦτα παρακαλέσαντες τὰς Μούσας συνωδούς ἐν ἀρχῇ τῶν ἐπῶν, ὑφ' ὧν δὴ ἔνθεοι γενόμενοι ὡς εἰκὸς ἄδουσιν³⁷*. Εἰρωνεύεται ο Λουκιανός, και έχει κατά τη γνώμη μου δίκαιο, την υπό των ποιητῶν ἐπὶ κλήση των Μουσῶν για να καταστήσουν αυτούς ικανούς να υμνήσουν μεταξύ των άλλων και τις παντός εἶδους ασχημοσύνες των αθανάτων.

Ενδεικτικῶς παραθέτω ελάχιστα παραδείγματα:

α) Στο διάλογο «*Τίμων ἢ Μισάνθρωπος*» λοιδορούνται και διασύρονται οι ιδιότητες, τα ἐπιθέτα, οι λειτουργίες και οι αρμοδιότητες του Διός, χαρακτηριζόμενα ως ἐπινοήματα των ποιητῶν³⁸.

β) Στο διάλογο «*Προμηθεὺς ἢ Καύκασος*»³⁹ χαρακτηρίζεται ο Ζεὺς ως μικρολόγος, μεμψίμοιρος, ἀχάριστος, ἀπατεῶν, μικρόψυχος, εὐτελής και μνησικακός⁴⁰. Γράφει ἀκόμη, ότι οι θεοὶ εἶναι θνητοί⁴¹, μερικοί δε κακούργοι και «*μοιχεύουσι καὶ πολεμοῦσι καὶ ἀδελφὰς γαμοῦσι καὶ πατράσι ἐπιβουλεύουσι καὶ χάριν ἐρώτων πρὸς ζῶα ἐξομοιοῦνται*»⁴².

γ) Στους «*θεῶν διαλόγους*»⁴³ παρουσιάζεται η διαφθορά των θεῶν. Π.χ. οι ἐρωτες του Διὸς μετὰ του Γανυμήδους⁴⁴, και ο ἐξευτελισμός του ἀπὸ την Ἥρα⁴⁵, η οποία ἀποκαλύπτει την ἐρωτομανή θηλυπρέ-

πειάν του και τον αχαλίνωτον σεξουαλισμόν του μοιχευομένου και παιδεραστούντος «πατρός ἀνδρῶν τε θεῶν τε».

δ) Στο διάλογο «*Ζεύς ἐλεγχόμενος*» ελέγχεται η δῆθεν παντοδυναμία του Διὸς με βάση την ομολογίαν του, ὅτι οι Μοῖρες εἶναι επικρατέστερες. Πθ. *οὐδέν δύνανται οἱ θεοί, ἀλλ' αἱ Μοῖραι ἐκάστω ἐπικλώθουσι... αἱ δέ Μοῖραι τά τοιαῦτα μόναι δύνανται, ἡμεῖς δ' ἄκυροι αὐτῶν ἔσμεν*»⁴⁶.

Τονίζεται δε ὅτι η δουλεία των θεῶν στις Μοῖρες εἶναι αἰδιος και ἀπειρος⁴⁷, ενώ οι ἄνθρωποι ἀπελευθερώνονται διά του θανάτου. Αμφισβητεῖται ἀκόμη και η ευδαιμονία των θεῶν, αφοῦ η Μοῖρα, ως υπερκειμένη της θείας προνοίας, προσδιορίζει τα πεπρωμένα τους⁴⁸.

Η παρουσία του *δέ* στην αρχή και ἄλλων διασωθέντων αποσπασμάτων της Ελεγειακῆς ποιήσεως ἐγίνε αἰτία να διατυπωθοῦν οι γνωστές πλέον περί ἀπολεσθέντος προηγουμένου κειμένου ἀπόψεις. Πθ.

δ) *Ἥμετέρη δέ πόλις κατά μέν Διὸς οὔ ποτ' ὀλέϊται αἶσαν καί μακάρων θεῶν φρένας ἀθανάτων*⁴⁹.

Σκιαδᾶς: «πιθανώτατα ἔχει προηγηθῇ κάτι, που δεν εἶμαστε ὁμως σε θέση να εντοπίσωμε. Προφανῶς ο λόγος ἦταν για ἄλλες πόλεις, σε ἀντίθεση προς την Αθήνα»⁵⁰.

ε) *Ἐν δέ τό κάλλιστον Χίος ἔειπεν ἀνήρ
«οἷη περ φύλλων γενεή, τοίη δέ καί ἀνδρῶν»*⁵¹

Σκιαδᾶς: Αρχίζει με δακτυλικό πεντάμετρο, που εἰσάγεται με το «δέ», πράγμα που δείχνει καθαρά, ὅτι ἔχει χαθῇ τουλάχιστον ἕνας στίχος (αν ὄχι τρεις)⁵².

Παρατηρήσεις ἐπὶ του *τετάρτου* ἀποσπάσματος. Η πιθανότητα «να ἔχει προηγηθῇ κάτι, που δεν εἶμαστε σε θέση να εντοπίσωμε», κατά τη γνώμη μου παραμένει μετέωρη, ενώ ἀντιθέτως η πιθανότητα να εἶναι το σωζόμενο κείμενο το πρώτο, ἔχει πολλὰ ερείσματα. Αὐτά εἶναι: Ο γνωστός πλέον κανόνας του Συντακτικοῦ βλ. ἀνωτέρω σ.2 β) Η σημασία που ἔχει στην Ἰωνική διάλεκτο ο *δέ*, βλ. ἀνωτέρω σ.6 γ) Η σημασία που εἶχε για τον Σόλωνα ἀλλά και για τους σωβινιστές Αθηναίους γενικότερα η σωτηρία της πόλεως των Αθηνῶν, οι οποίοι περισσότερο ἀπὸ ὅλους σχεδόν τους ἀρχαίους λαούς εἶχαν ἰδιοποιηθεῖ την ιδιότητα του αὐτόχθονος⁵³ (γηγενούς, τέττιγος), και τα ἐκ της ιδιότητος αὐτῆς προερχόμενα προνόμια και δικαιώματα.

Το μήνυμα του πρώτου ελεγείου που θέλει να περάσει στους ἀποδέκτες του ο ποιητής εἶναι σαφές. Επομένως δεν πρέπει να ἀναζητηθεῖ κάποιο συμπλήρωμά του σε κάτι υποθετικό και ἀπροσδιόριστο «που εἶχε προηγηθῇ», ἀλλά σ' αὐτό που γράφει παρακάτω και συγκεκριμένα στο τρίτο ελεγείο. Νομίζω ὅτι πρέπει να ἐγκαταλείψομε

τις εξ ιδίας υπαιτιότητας δημιουργούμενες δυσκολίες, καθώς και τα χάριν προσκαίρων εντυπώσεων περιπετειώδη και επικίνδυνα αδιέξοδα.

Η σωτηρία της πόλεως εξαρτάται από δύο παράγοντες. Ο ένας ήταν θεϊκός (α' ελεγείο) και ο άλλος ανθρώπινος (γ' και δ' ελεγείο). Στο πρώτο ελεγείο παρέχεται η ρητή διαβεβαίωση, ότι ο όλεθρος της πόλεως των ουδέποτε θα προέλθει από τον θεϊόν παράγοντα. Και η διαβεβαίωση αυτή ενισχύεται από το μήνυμα του δευτέρου ελεγείου, συμφώνως προς το οποίο όχι μόνο δεν υπάρχει κάποια προκαθορισμένη κακή μοίρα εκ μέρους του Διός ή ανάλογες σκέψεις των αθανάτων μακάρων, αλλά «ὑπερθεν» της πόλεως «Παλλάς Ἀθηναίη χεῖρας ἔχει».

Η ολοκλήρωση του διδάγματος όχι του πρώτου ελεγείου αλλά των πρώτων στίχων κυρίως δεν πρέπει να αναζητηθεί στο «κάτι που έχει προηγηθή», και στο οποίο προφανώς γινόταν λόγος για άλλες πόλεις οι οποίες πιθανόν καταστράφηκαν, επειδή δεν είχαν την ευνοϊαν των θεών. Αλλωστε ο Σόλων δεν επιδιώκει να αντιπαράθεσει τα αποτελέσματα της θεϊκής ευμενείας ή δυσμενείας, αλλά να καταστήσει σαφές, ότι η απώλεια της πόλεως θα προέλθει από τους ίδιους τους πολίτες και όχι από τους θεούς. Το μήνυμα αυτό περιέχεται στο τρίτο και τέταρτο ελεγείο.

*Αὐτοί δέ φθείρειν μεγάλην πόλιν ἀφραδίῃσιν
ἀστοί θούλονται, χρήμασι πειθόμενοι,
δήμου θ' ἡγεμόνων ἄδικος νόος, οἷσιν ἐτοῖμον
ὕβριος ἐκ μεγάλης ἄλγεα πολλά παθεῖν*

Στη φράση του πρώτου ελεγείου «Ἡμετέρη δέ» ακολουθεῖ η παρατήρηση «πιθανώτατα ἔχει προηγηθή κάτι...». Με την ίδια λογική θα μπορούσα στη φράση του τρίτου ελεγείου «Αὐτοί δέ...» να διατυπώσω τη γνώμη, ότι κάτι προηγούμενο λείπει, στο οποίο θα πρέπει να αντιταχθεῖ το «Αὐτοί δέ...» για να αποτελέσει πλήρη αντιθετικό λόγο, όπως π.χ. το εννοιολογικώς συγγενές ελεγείο του Θεόγνιδος

*ἀστοί μὲν γάρ ἔθ' οἶδε σαόφρονες, ἡγεμόνες δέ
τετράφαται πολλήν ἐς κακότητα πεσεῖν.*

Τέτοια όμως σκέψη δεν μπορεί να σταθεί, όπως δεν μπορεί να εἶναι ορθή και η σχετική με την αρχή της Ελεγεΐας άποψη.

Επί του ε' αποσπάσματος ἔν δέ τό κάλλιστον Χῖος ἔειπεν ἀνὴρ... ἔχω να κάνω τις εξής παρατηρήσεις: Ο λόγος ο οποίος συνηγορεῖ υπέρ της γνώμης εκείνων που δέχονται απολεσθέν προηγούμενο κείμενο ενός ή τριών στίχων στηρίζεται στην άποψη, ότι το ποίημα «αρχίζει με δακτυλικό πεντάμετρο, που εισάγεται με το «δέ»,... Απορία. Αν δεν εισήγετο με το «δέ», δεν θα υπήρχε πρόβλημα;

Ο σωζόμενος πρώτος στίχος,

Ἐν δέ τό κάλλιστον Χίος ἔειπεν ἀνὴρ

— υ υ| — —| —| — υ υ|— υ υ| —

μετρικῶς τοποθετεῖται ως δευτέρος σε ένα ελεγείο, του οποίου ο πρώτος στίχος αποτελεῖται από πλήρες δακτυλικό εξάμετρο. Ὅμως ἔτσι ὅπως εἶναι διατυπωμένη ἡ αιτιολογία τῆς υποθέσεως περί ἀπωλείας ενός ἢ τριῶν στίχων δεν στηρίζεται μόνο στο δακτυλικό πεντάμετρο στίχο, ἀλλά και στο «δέ» ο οποίος τον εισάγει.

Ο δευτέρος στίχος του σωζομένου αποσπάσματος

«οἷη περ φύλλων γενεή, τοίη δέ καί ἀνδρῶν»

— —| — —| — υ υ|— —|— υ υ| — —

εἶναι δάνειο ἐκ τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως. Ο ἐκ τῶν κορυφαίων ἱαμβογράφων ποιητῶν Σημωνίδης ἐπιθυμώντας νὰ διδάξῃ «περί τῆς θραχύτητος τοῦ βίου» δεν ἦταν δυνατό νὰ ἀγνοήσῃ τὴν πλέον ἐγκυρη πηγή, «τὴν γέμουσαν δέ μυρίων ὧν ἂν τις εἴποι καλῶν» καὶ τὴν ἀποτελοῦσαν τὸ πλέον ἰσχυρόν ἐρεῖσμα, πάνω στο ὁποῖο θα εθεμελίωνε καὶ τὴν ἰδικήν του σχετικὴ γνώμη.

Τὸ Ὀμηρικὸ δάνειο *εννοιολογικῶς* ἀποτελεῖ τὴν εἰσαγωγή, τὸν τίτλο τῆς Ελεγείας, ἀλλὰ καὶ μετρικῶς εἶναι ὁ πρώτος στίχος τοῦ πρώτου ελεγείου. Επομένως ὁ στίχος

Ἐν δέ τό κάλλιστον Χίος ἔειπεν ἀνὴρ

χρησιμοποιεῖται ἀφ' ενός μὲν γιὰ νὰ δηλώσῃ τὴν προέλευση τοῦ ἐπομένου στίχου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς Ελεγείας, ἀφ' ἐτέρου δὲ γιὰ νὰ προσδώσῃ κύρος στα σχετικὰ με τὸ νόημα τῆς Ὀμηρικῆς ρήσεως, τὴν ὁποία πρόκειται νὰ ἀναπτύξῃ, ὥστε νὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινού.

Ὁ Μίμνερμος στὴν ἀρχὴ τῆς σχετικῆς ελεγείας τοῦ

ἡμεῖς δ', οἷά τε φύλλα φύει πολυάνθεμος ὥρη

ἔαρως...

χρησιμοποιεῖ νοηματικῶς καὶ ὄχι κυριολεκτικῶς τὴν Ὀμηρικὴ ρήση, ἐνῶ ὁ Σημωνίδης μεταφέρει αὐτολεξὶ τὸν Ὀμηρικὸ στίχο στὴν ἀρχὴ τοῦ ποιήματός του. Ἐπρεπε ἐπομένως ὡς εὐσυνειδητὸς δημιουργὸς νὰ δηλώσῃ τὴν προέλευση τοῦ συγκεκριμένου στίχου, ἀφοῦ τα ἔπη ἦταν γνωστὰ στοὺς ἀποδέκτες τοῦ ἔργου του. Αὐτὸ λοιπὸν πράττει με τὸν στίχο *Ἐν δέ τό κάλλιστον Χίος ἔειπεν ἀνὴρ*, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν γνώμη μου, δεν ἔχει νοηματικὴ σχέση με τὸ περιεχόμενο τῆς Ελεγείας ἀλλὰ οὔτε καὶ μετρικὴ. Λειτουργεῖ ὡς ἀνεξάρτητος στίχος, δηλωτικὸς τῆς πηγῆς τοῦ θέματος τῆς Ελεγείας. Ἡ παρουσία τοῦ *δέ* δεν υποδηλώνει προηγούμενο κείμενο, ἀλλὰ σαφέστατα τὸν ἐπόμενον λόγο. Καὶ ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι τοῦ Χίου ἀνδρός, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Πλάτωνα «*πεπαίδευκεν τὴν Ἑλλάδα*», καὶ ὑπῆρξε «*πρῶτος διδάσκαλος καὶ ἡγεμὼν ἀπάντων τῶν τραγικῶν*», καὶ ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐπῶν τοῦ «*πολλὴ γοῦν παρεισέρρευσε τοῖς σοφοῖς λόγου ἐμπροσθ'...*».

στ) *Κύρνε, κύει πόλις ἦδε, δέδοικα δέ μὴ τέκη ἄνδρα
εὐθυνητῆρα κακῆς ὕβριος ἡμετέρης*⁵⁴.

Στο ελεγείο αυτό ο Θέογνις φαίνεται να μην ανησυχεί με την εγκυμοσύνη, την κυοφορία της πόλεως. Εκείνο το οποίο φοβείται είναι μήπως γεννήσει άνδρα τιμωρόν της κακῆς του συμπεριφοράς. Γι' αυτό και η παρουσία του *δέ* στο τμήμα εκείνο του στίχου, το οποίο περιέχει τους φόβους του ποιητού, ώστε να έλξει την προσοχήν περισσότερο και να συμβάλει στη θεραπεία των αιτίων εκείνων, τα οποία θα μπορούσαν να προκαλέσουν τη γέννηση ανδρός τιμωρού. Αν και υπάρχουν πολλά ελεγεία με αυτοτελές νόημα, τα οποία συγκροτούν μία Ελεγεία, και έχουν στη δομή τους το *δέ* άνευ προηγουμένου *μέν*, εν τούτοις δεν διατυπώθηκαν γνώμες παρόμοιες με αυτές που διατυπώθηκαν, όταν ο *δέ* ευρίσκεται στον πρώτο στίχο του πρώτου ελεγείου ενός ποιήματος. Π.χ. σίους 76 στίχους της Ελεγείας 1 D. του Σόλωνος

Μνημοσύνης καὶ Ζηνός Ὀλυμπίου ἀγλαὰ τέκνα

ο *δέ* απαντά 33 και ο *μέν* 6 φορές.

Στους 39 στίχους της Ελεγείας 3 D. του ιδίου ποιητού

Ἡμετέρη δέ πόλις κατὰ μέν Διός οὔποτ' ὀλείται

ο *μέν* απαντά 2 και ο *δέ* 15 φορές.

Στην Ελεγεία του Μιμνέρμου 1 D. *Τίς δέ βίος... ο μέν* απαντά 1 φορά και ο *δέ* 4 φορές. Και στην Ελεγεία 2D. του ιδίου ποιητού *ἡμῆς δ'...* ο *μέν* 1 φορά και ο *δέ* 6 φορές.

Στο Ποίημα του Σημωνίδου του Αμοργίνου 7 D.

Χωρίς γυναικός θεός ἐποίησεν νόον

ο *μέν* απαντά 8 και ο *δέ* 24 φορές. Και τέλος στους 100 πρώτους στίχους των Θεογνιδίων ο *μέν* απαντά 7 και ο *δέ* 21 φορές.

Η συντριπτική υπεροχή του *δέ* έναντι του *μέν* θα έπρεπε μερικές φορές — με βάση τη λογική των δεχομένων ότι η παρουσία στη δομή της αρχής ενός κειμένου του ενός προϋποθέτει και την παρουσία του ετέρου μορίου — να μας εμβάλει στον πειρασμό να υποθέσουμε, ότι για πολλά ενδιάμεσα ελεγεία με το *δέ* πρέπει να αναζητήσουμε το εννοιολογικό συμπλήρωμά τους σε προηγούμενα ελεγεία με το *μέν*. Οι υποθέσεις αυτές στερούνται σοβαρών ερεισμάτων και καλόν είναι, όταν εκφέρονται, να υπάρχει η δυνατότητα στηρίξεώς τους με συγκεκριμένες και σαφείς αποδείξεις.

Υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις, κατά τις οποίες η παρουσία του *δέ* δεν προϋποθέτει το *μέν* «συντακτική άδειά». Βλ. Κ. Ασωπίου, έ.α. σ. 701. Η αριθμητική υπεροχή του *δέ* έναντι του *μέν* είναι ιδιαιτέρως μεγάλη σε κείμενα, τα οποία δηλώνουν «διήγησιν ἐξακολουθήσεως, μεταβάσεως καὶ ἀπαριθμήσεως». Βλ. Κ. Ασωπίου έ.α. σ. 701. Στις περιπτώσεις αυτές ο *δέ* δεν λειτουργεί ως μόριο με αντιθετική ή ενα-

ντιωματική σημασία ανταποκρινόμενο οπωσδήποτε προς το *μέν*, αλλά ως μόριο με δύναμη μεταβατική από του ενός πράγματος στο άλλο.

Αναφέρω ενδεικτικώς δύο παραδείγματα κειμένων στα οποία η διηγηματική δομή τους είναι αναμφισβήτητη και στα οποία η κυριαρχία του *δέ* έναντι του *μέν* είναι απόλυτη. Τα κείμενα αυτά είναι: α) Θουκυδίδου Ιστοριών Α'. Στις 18 πρώτες παραγράφους (Α', 1-18) ο *μέν* απαντά 11 και ο *δέ* 59 φορές.

β) Το κατά Λουκάν Ευαγγέλιο και οι Πράξεις των Αποστόλων στην αρχή των οποίων ο ιερός συγγραφέας γράφει: «*ἐπειδὴ περ πολλοί ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων*» (Λουκά, Α' 1), και «*Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησά-μην περὶ πάντων...*» (Πράξ. Α' 1). Πρώτος λόγος ή διήγηση είναι το Ευαγγέλιο και οι Πράξεις είναι ο δεύτερος λόγος ή διήγηση. Και είναι γνωστό, ότι λόγος = διήγηση, ιστορία, εξ ου και οι πρόδρομοι των ιστορικών ελέγοντο λογογράφοι. Στα 5 πρώτα κεφάλαια του Ευαγγελίου ο *δέ* απαντά 63 και ο *μέν* μόνο 2 φορές. Στα ίδια κεφάλαια των Πράξεων ο *δέ* απαντά 67 και ο *μέν* μόνο 5 φορές.

Ελπίζω να δυνηθώ σε άλλη μελέτη να αναπτύξω όλες τις περιπτώσεις παρουσίας στη δομή του λόγου του *δέ* άνευ προηγουμένου *μέν* και αντιστρόφως.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τέχνη Διονυσίου Γραμματικού, Gramm. Graeci I/III 86 § 20.
2. Πλάτ., Ιων 530^b.
3. Πράξ. 22, 28.
4. Κ. Ασωπίου, Συντακτικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης, σ. 700-1.
5. Αρτεμίδωρος 1, 17.
6. Πβ. Ὡσαύτως ὅταν ὁ *δέ* μετά τόν *καί* τιθέμενος σημαίνει τό προσέτι. Δαρείος Κύρον σατραπὶν ἐποίησε, καὶ στρατηγόν δέ αὐτόν ἀπέδειξεν. Ξενοφ., Ἀνάβ. Α' 1, 1.
7. Πβ. Ὁ ἄνδρες, ἔφη, οἱ παρόντες, ἡγοῦμαι ἐγὼ ὑμᾶς συγγενεῖς τε καὶ οἰκείους καὶ πολίτας ἅπαντας εἶναι φύσει, οὐ νόμῳ. Πλάτ., Πρωτ. 337^d.
8. Αρχιλ., 1 D.
9. Α. Σκιαδά, Αρχαϊκός Λυρισμός 1, Αθήνα 1979, σ. 70.
10. Κ. Ασωπίου, έ.α. σ. 702.
11. Μίμν., 1 D στ. 1.
12. Α. Σκιαδά, έ.α. σ. 134.
13. Μίμν., 2 D στ. 10.
14. Μίμν., 6 D.
15. Ματθ., ΙΒ' 34-35.
16. Μίμν., 2 D στ. 1-3.
17. Α. Σκιαδά, έ.α. σ. 137
18. Ιλ. Ζ, 146.

19. Ευσταθίου, Παρεκβολαί εἰς τὴν Ὅμηρου Ἰλιάδα, προοίμιον.
20. Πβ. — Δοκεῖ ἡ παιδεία, καὶ τοῦτο πάντες ὁμολογοῦσιν, ἡμεροῦν τὰς ψυχάς, ἀφαιροῦσα τὸ θηριώδες. (Θεόφραστος)
- Σοφία κεκρυμμένη καὶ θησαυρὸς ἀφανής, τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; (Σοφία Σειράχ)
- Ὁ γραμμάτων ἀπειρος οὐ βλέπει βλέπων.
- Πόλις ἀριστα πράττει, ὅταν τοῖς πονηροῖς οὐκ ἔξεστιν ἄρχειν. (Πιττακός)
- Ἥ λέγει τι σιγῆς κρεῖττον ἢ σιγὴν ἔχε. (Αἰσχύλος)
- Πάντα ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. (Ματθ. Ζ' 12).
- Πὰς ὁ ὑψὼν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται. (Λουκ. ΙΗ' 14)
- Οὐ χρεῖαν ἔχουσι οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς πάσχοντες. (Ματθ. θ' 12)
- Δουλεῖν ἐλευθέρους ἀφῆκε θεός, οὐδὲνα δοῦλον ἢ φύσις πεποίηκεν. (Αλκιμάμας)
- Ἄνθρωπος ὥσει χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ· ὥσει ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξανθήσει... (Ψαλμ.)
- Μηδὲνα πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε. (Σόλων)
- Αἱ μὲν ἡδοναὶ θνηταί, αἱ δὲ ἀρεταὶ ἀθάνατοι. (Περὶ ἀνδρός)
- Ἐκ γαίης πάντα καὶ εἰς γῆν πάντα τελευτᾷ. (Ξενοφάνης)
- Δουλεῖν πάθει χαλεπώτερον ἢ τυράννοις. (Πυθαγόρειον)
- Ὅποιοις ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλὰ. (Ρήγας)
- Ὡν τὰς δόξας ζηλοῖς τὰς πράξεις μιμοῦ. (Ἰσοκράτης)
- Αἰρετώτερον εἰς κόρακα ἐμπεσεῖν ἢ εἰς κόλακα· οἱ μὲν γὰρ ἀποθανόντος τὸ σῶμα, οἱ δὲ ζώντος τὴν ψυχὴν λυμαίνονται. (Ἀντισθένης)
21. Κατὰ τὴν παράδοση τα πρῶτα γραπτὰ κείμενα του ἀρχαίου ἐλληνικοῦ λόγου ἐχουν τὴν ἴδια πατριδα με τὸν Μῆνερμο, ο ὁποῖος ὄχι μόνον ἀντλεῖ θέματα καὶ ιδέες ἀπὸ τοὺς ομηρικοὺς στίχους, ἀλλὰ καὶ στο γλυκὺ καὶ ἥπιο προσωπικὸ λεξιλόγιό του ὑπάρχει ἐντονὴ ἡ «οσμὴ» του μεγαλοπρεποῦς ομηρικοῦ λεξιλογίου.
22. Σέξτ. Εμπειρ., Πρὸς Μαθηματικούς, ΙΧ, 18. Πβ. Ηροδ. Α' 131 ...θούσι δὲ ἡλίψ τε καὶ σελήνη καὶ γῆ καὶ πυρὶ καὶ ὕδατι καὶ ἀνέμοισι.
23. Πβ. Κλήμ. Ἀλεξ., Πρωτρεπτικός ΙV: ...γάμοι τε οὖν ἔτι καὶ παιδοποιῖαι καὶ λοχεῖται θεῶν μνημονεύμεναι καὶ μοιχεῖται ἁδόμεναι καὶ εὐωχίαι κωμωδούμεναι καὶ γέλωτες παρὰ πότον εἰσαγόμενοι...
24. Πάντα θεοῖς ἀνέθηκαν Ὅμηρος θ' Ἡσίοδος τε, ὅσα παρ' ἀνθρώποις ὀνειδέα καὶ φόγος ἐστίν· κλέπτειν, μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεῦειν. Ξενοφ., 10 D. Πβ. Επεισόδιο Ηφαιστου - Αφροδίτης - Ἀρεως. Οδύσ., θ' 266 εξ.
25. Κλέψαι δ' ὀτρύνεσκον ἔϋσκοπον Ἀργεῖφόντην (πρωτοπὴ των θεῶν στον Ερμή να κλέψει) Ιλ. Ω 24.
26. Ησιόδου, Θεογ. 155 εξ.
27. Ησιόδου, Θεογ. 459 εξ.
28. Ιλ. Δ 399-400.
29. Ησιόδου, Θεογ. 624.
30. Ιλ. Ε' 335 εξ. καὶ 355 εξ.
31. Οδ. θ' 325 εξ.
32. Ιλ. Θ 477 εξ.
33. Ηροδ. Β' 53.
34. Ησιόδου, Θεογ. 270.
35. Αριστοφ., Ὀρν. 1642-3.
36. Αριστοφ. Ὀρν. 723 εξ.
37. Λουκ., Περὶ θησιῶν 525-539.
38. Λουκ., Τίμων ἢ Μισάνθρωπος 99-175.
39. Λουκ., Προμηθεὺς ἢ Καύκασος 185-204.
40. Αυτόθι, 196.

41. Αυτόθι, 199.
42. Αυτόθι 199, 200. Πθ. Λουκ., Προμηθεύς ή Καύκασος 206 «...ῶστε οὐδέν ἐστιν ὃ μή πεποιήκας με, σάτυρον, ταῦρον, χρυσόν, κύκνον, αἰετόν».
43. Λουκ., Θεῶν Διάλογοι 204-287.
44. Αυτόθι, 208-212.
45. Αυτόθι, 213-219.
46. Λουκ., Ζεὺς Ελεγχόμενος 627, 640, 679.
47. Αυτόθι 632.
48. Αυτόθι 634.
49. Σόλ., 3 D.
50. Α. Σκιαδά, έ.α. σ. 164.
51. Σημων. 29 D.
52. Πθ. Α. Σκιαδά έ.α. σ. 272.
53. Πθ. Της τῶν Ἀθηναίων πολιτείας τό μέγιστον ἦν κλέος αὐτόχθοσι γενέσθαι, καί αὕτη φιλοτιμία πρώτη τό μηδέπω μηδεμιάς πόλεως φανείσης αὐτήν πρῶτον ἀναβλαστήσαι. Υπόθ. II Ορνίθων Αριστοφάνους.
54. Θεόγν., 39-40.

SUMMARY

Nikolaos Fr. Xypnitos, *The conjunction δέ without preceding μέν.*

The presence of the particle δέ in the opening verses of fragments of Lyrical poetry, without the corresponding presence of μέν has led some researchers to support the view that there is a preceding yet not extant text, with the particle μέν.

This paper with semantic and syntactic examples proves that it is not essential that there should have been a non-extant text with μέν, but that the existing text must be the original one.